

INSUREKCJA KOŚCIUSZKOWSKA

4

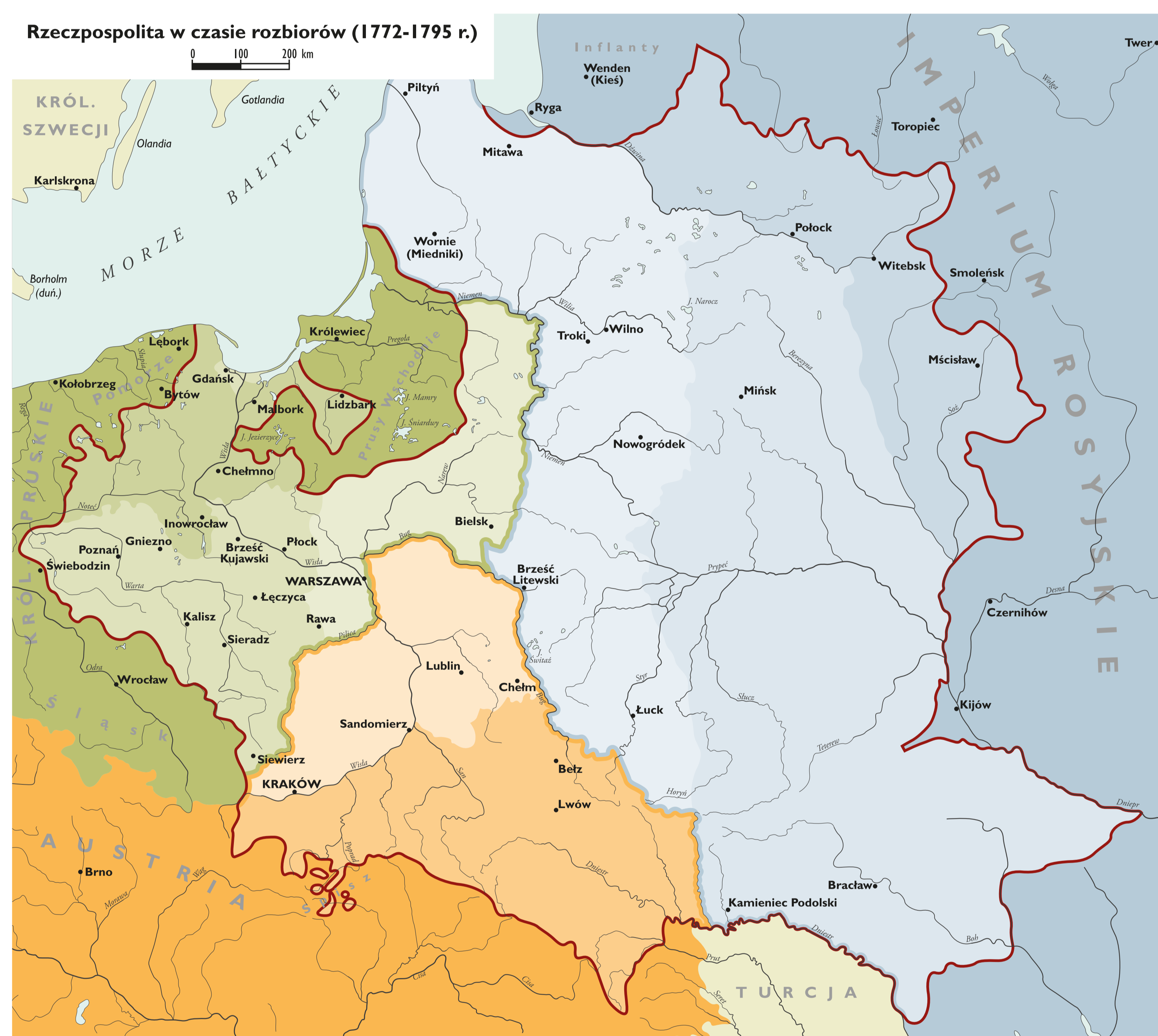

Zaprawiony w walce z Rosjanami i Targowicą Tadeusz Kościuszko, doświadczony oficer (także w stopniu generała armii amerykańskiej) i niepozbowiony talentów polityk, wykorzystując nastroje społeczne, stanął na czele zrywu nazwanego insurekcją.

W. Kossak, Jan Kiliński prowadzi jeńców rosyjskich przez ulice Warszawy, 1908, Muzeum Śląska Opolskiego w Opolu

Choć do czasów uchwalenia Konstytucji 3 Maja suwerenem była w istocie wyłącznie polska szlachta, do insurekcji kościuszkowskiej przystąpiły wszystkie stany, w tym chłopci, którzy przesądzi o zwycięstwie w bitwie pod Raclawicami (4 IV). Noszący się „z chłopstwa” Naczelnik docenił ich rolę, a wydany przez niego 7 maja 1794 r. pod Połańcem uniwersał przyniósł chłopcom obniżenie pańszczyzny i wolność osobistą. Mieszczanie z kolei mieli decydujący wkład w wygnanie wojsk rosyjskich z Warszawy w kwietniu 1792 r. (bohaterem wydarzeń stał się warszawski szewc Jan Kiliński).

O klęskę powstania przesądziła przewaga militarna wroga. 16 maja 1794 r. Rosję wsparły Prusy i od tego momentu insurekcja miała już dwóch przeciwników. Choć walki trwały jeszcze kilka miesięcy, ostateczna klęska była nieunikniona. Sam Kościuszko trafił do rosyjskiej niewoli. Na zesłanie skazano też wielu szeregowych powstańców. Dokonana przez carskie wojska rzeź ludności na warszawskiej Pradze stała się jednym z symboli polskiej martyrologii. 3 stycznia 1795 r. Rosja i Austria podpisały konwencję o III rozbiórce Polski (Prusy przyłączyły się do niej 24 października). 25 listopada 1795 r. abdykował polski król Stanisław August. Istniejące od X w. państwo polskie zniknęło z mapy Europy.

24 marca 1794 r. na krakowskim rynku Kościuszko złożył uroczystą przysięgę. Jako Najwyższy Naczelnik powstania zapowiedział podjęcie walki „dla obrony całości granic, odzyskania samowładności narodu i ugruntowania powszechnej wolności”. Hasłami insurekcji stały się: „Wolność, Całość, Niepodległość”. W sensie formalnym Kościuszko był pierwszą niekoronowaną głową państwa polskiego. Uroczystość na krakowskim rynku stała się zdemokratyzowaną wersją wawelskiej koronacji monarchów.

A. Orłowski, Rzeź Pragi, ok. 1800, Muzeum Narodowe w Krakowie / Muzeum Książąt Czartoryskich

12 III 1794
**bunt gen.
Madalińskiego**

24 III 1794
**przysięga
Kościuszki
na rynku
w Krakowie**

4 IV 1794
**bitwa pod
Raclawicami**

17 IV 1794
**insurekcja
warszawska
Jana
Kilińskiego**

7 V 1794
**ogłoszenie
uniwersału
połańskiego**

NACZELNIK

*Mężu cnotliwy! Ciebie nie chęć zysku podła,
Nie duma, lecz ojczyzna jęcząca w ucisku
Uzbroiła! Niestety. Wczoraj Cię laurami
Polak wieńczył, dziś ciało Twe oblewa łzami.*

J. Ursyn Niemcewicz, *Smutki... w więzieniu moskiewskim pisane do przyjaciela, Elegia II*, 1795

J. Styka, *Polonia*, 1890, Muzeum Narodowe we Wrocławiu.

Sto lat po uchwaleniu Konstytucji 3 Maja Jan Styka maluje słynną *Polonię*. Ukazana jest ona u góry płót, rozpięta na skale niczym na krzyżu.

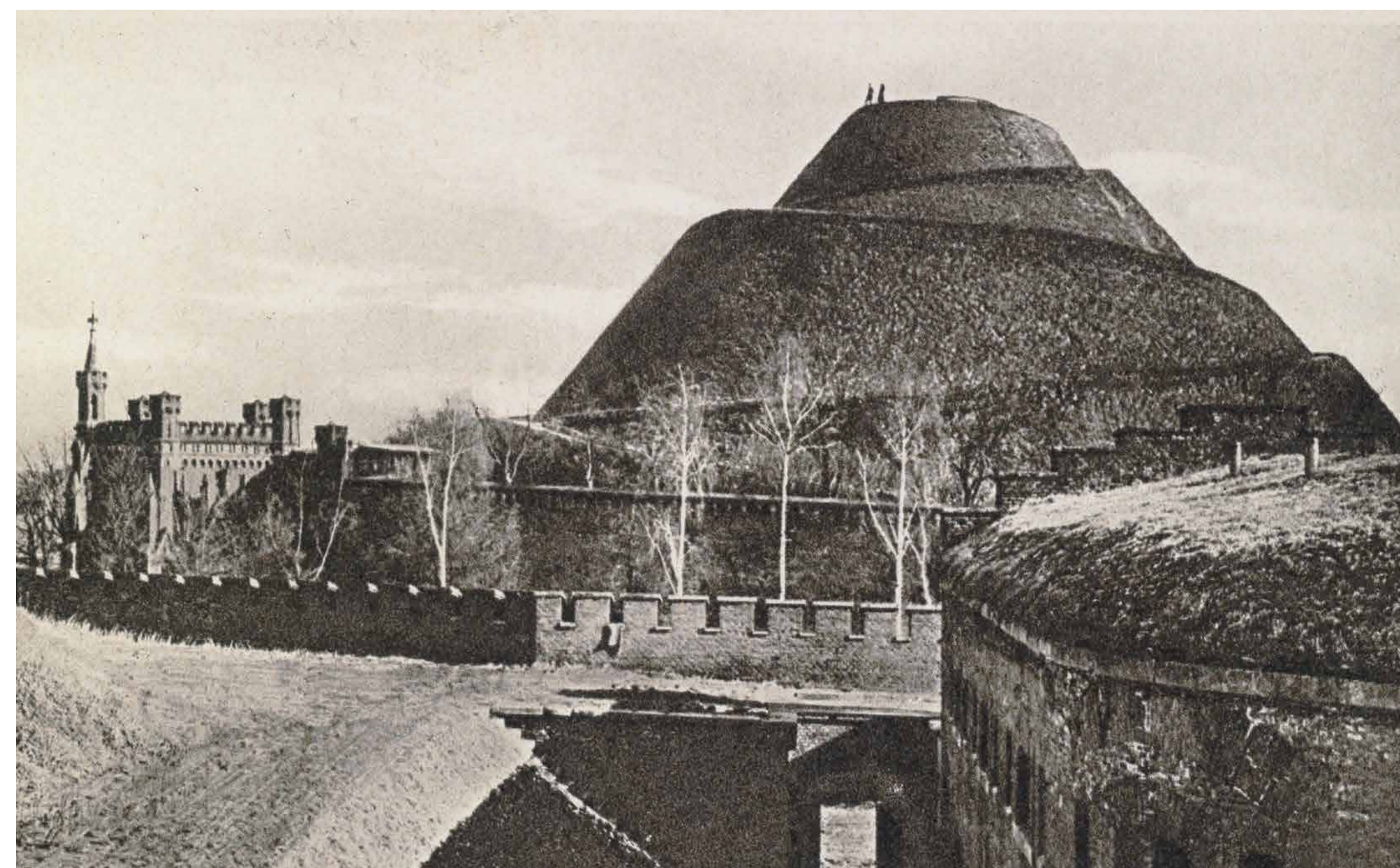
Po prawej stronie Styka umieszcza wielkie osobowości polskiej kultury: Chopina, Matejkę, Lelewela, trzech wieszczów, symbolicznie po lewej sprzedawców i warcholską szlachtę. Kościuszko, otoczony reformatorami (Stanisław Małachowski) oraz wodzami (Kazimierz Pułaski, Henryk Dąbrowski, Józef Poniatowski), zajmuje centralne miejsce i taką też rolę przypisał Naczelnikowi artysta – miał zostać wyzwolicielem Polonii, symbolizującej naród

Przywoływany jest w strofach poetyckich niczym w modlitwie (za przykład niech posłuży suplikacja S. Goszczyńskiego: „Duchu Kościuszki, anielej tej ziemi, / Czuwaj nad nami i modły naszymi”). Oplakiwany przez współczesnych, dla kolejnych pokoleń był uosobieniem wolności, wyzwolenia, determinacji i walki, ale i nadziei. Dawny wódz stał się „mężem przyszłości”, patronem wielu narodowych manifestacji i inicjatyw.

O Tadeuszu Kościuszcze można powiedzieć, że był pierwszym polskim bohaterem narodowym. Przez dziesiątki lat utrwalac się będzie w polskiej kulturze heroiczny obraz Naczelnika insurekcji, obdarzonego charyzmą i dziejową misją uratowania Rzeczypospolitej przed ostatecznym upadkiem.

Literacko bywa porównywany do Piasta – chłopskiego króla, króla w sukmanie. Do bitwy pod Maciejowicami w społeczeństwie panowały nastroje entuzjazmu i ożywienia. Po pojmaniu Kościuszki nastrój gwałtownie się zmienił. Trzeci rozbiór Polski pogrzebał na pewien czas nadzieje na odbudowę kraju. Rzeczpospolita, porównywana do sukna, została ostatecznie rozdarta, rozerwana na strzępy. Stopniowo pojawiała się metafora gilotynowania Polski i wyłoniła postać Polonii.

Początkowy porozbiorowy pesymizm przybrał dostojną, żalobną postać. I tak, dla przykładu, do słów *Elegii na śmierć Tadeusza Kościuszki* (autorstwa K. Tymowskiego), Karol Kurpiński skomponował w 1818 r. muzykę mającą uczcić pogrzeb bohatera. Podniosłe elegie napisał Julian Ursyn Niemcewicz i Hugo Kołłątaj, a Adam Jerzy Czartoryski stworzył tom niezwykłych wierszy: *Bard polski*. Należny władcom pochówek na Wawelu oraz usypanie kopca na krakowskim Wzgórzu bł. Bronisławy ukazują stosunek narodu do tego niezwykłego wodza i polityka. Sam pogrzeb Kościuszki stał się wielką manifestacją patriotyczno-narodową. Kościuszko przeszedł do legendy.

Kopiec Kościuszki, powstały w latach 1820–1823, fot. Biblioteka Narodowa.

Przy kopcu datowano 25 stycznia 1864 r. ważny powstańczy dokument – *Odezwę chłopów polskich do całego Narodu*. Spod położonych nieopodal kopca Oleandrów ruszy w 1914 r. I Kompania Kadrowa

10 X 1794
**klęska pod
Maciejowicami**

4 XI 1794
rzeź Pragi

XII 1794
**uwięzienie
Tadeusza
Kościuszki
w Petersburgu**

24 X 1795
III rozbiór Polski

TADEUSZ KOŚCIUSZKO

(1746–1817)

Absolwent Szkoły Rycerskiej, generał, Najwyższy Naczelnik Sił Zbrojnych Narodowych powstania 1794 r. Uczestniczył w wojnie o niepodległość Stanów Zjednoczonych, gdzie jako inżynier wojenny zaplanował i przygotował m.in. umocnienia dla wojsk amerykańskich pod Saratogą w 1777 r. W 1792 r. wziął udział w wojnie polsko-rosyjskiej jako dowódca jednej z trzech dywizji w armii księcia Józefa Poniatowskiego.

Współorganizator i naczelnik pierwszego polskiego powstania narodowego w 1794 r. Docenił udział chłopów w powstaniu i w zwycięstwie pod Racławicami. Po przegranej bitwie pod Maciejowicami przez dwa lata przebywał w rosyjskiej niewoli.

Był przeciwnikiem wiązania się Polaków z Napoleonem, gdyż uważał, że niepodległość można wywalczyć tylko własnymi siłami całego narodu, przede wszystkim chłopów jako najliczniejszego stanu.

Fot. Biblioteka Narodowa

ANTONI MADALIŃSKI

(1739–1804)

Generał, uczestnik konfederacji barskiej, poseł na Sejm Wielki, zwolennik reform i Konstytucji 3 Maja. Należał do sprzysiężenia przygotowującego wybuch powstania narodowego w 1794 r.

Jako dowódca 1 Brygady Kawalerii Dywizji Wielkopolskiej sprzeciwił się zarządzonej przez Komisję Wojskową redukcji swojej brygady. Ściągnął wszystkie szwadrony do Ostrołęki i 12 marca zarządził marsz przez ziemie zaboru pruskiego w kierunku Krakowa, czym przyspieszył wybuch powstania. Ścigany przez wojska pruskie i rosyjskie, w okolicach Krakowa połączył siły z wojskami Kościuszki.

Brał udział w bitwie pod Raławicami. Wraz z Janem Henrykiem Dąbrowskim pospieszył na pomoc powstańcom w Wielkopolsce. W 1795 r. uwięziony przez Prusaków, odzyskał wolność w 1797 r.

Fot. Biblioteka Narodowa

JAN KILIŃSKI

(1760–1819)

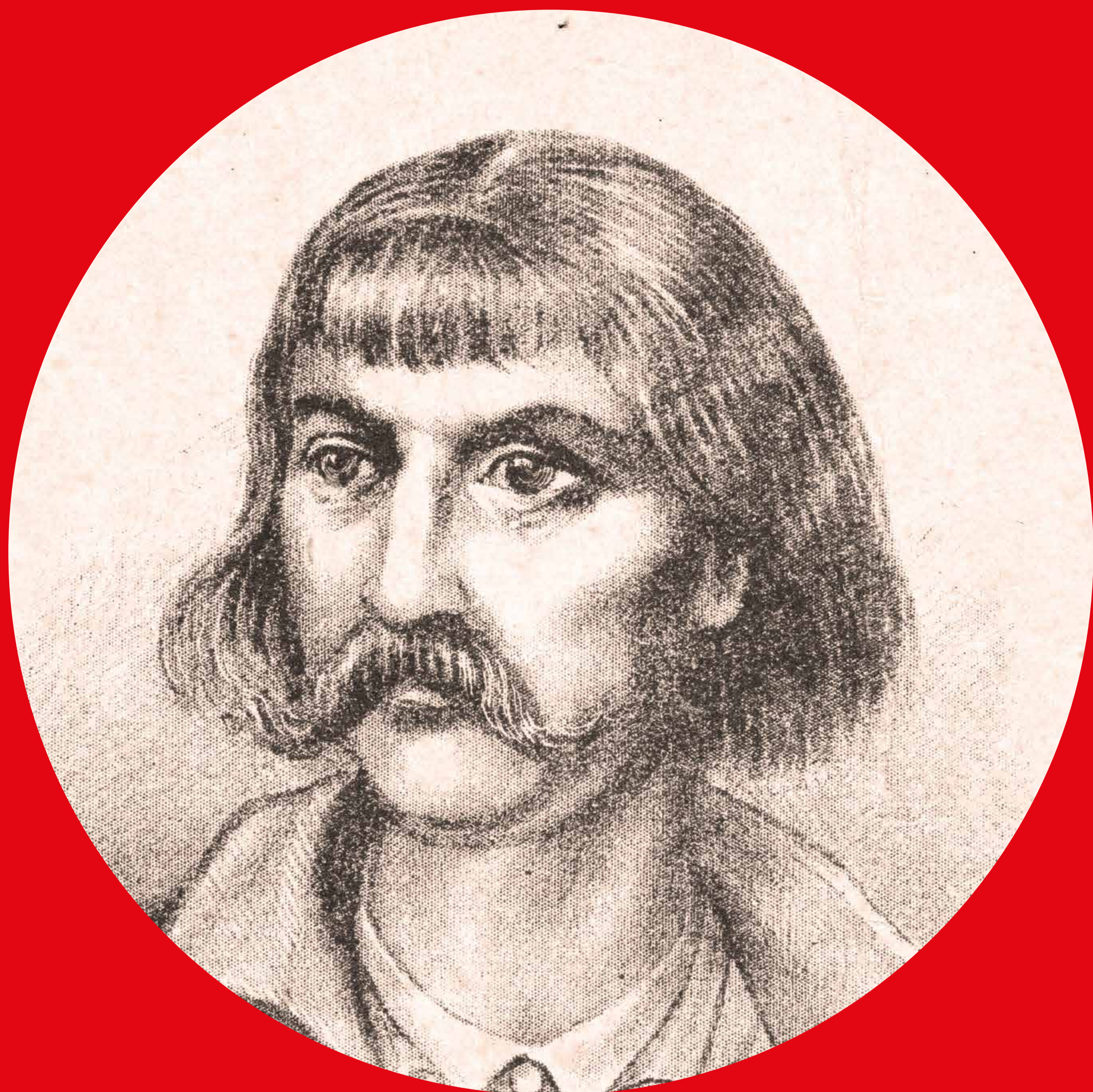
Szewc, przywódca mieszczański w czasie insurekcji kościuszkowskiej. Wielkopolanin z urodzenia, ok. 1780 r. osiadł w Warszawie, gdzie prowadził zakład szewski, ok. 1788 r. został majstrem cechowym.

W 1791 r. wybrany na deputata Starej Warszawy, a w 1792 r. na radnego miejskiego. W swoim domu organizował spotkania spiskowców w przededniu insurekcji. W 1794 r. stanął na czele mieszkańców stolicy przeciwko okupacyjnemu garnizonowi rosyjskiemu.

Po uznaniu zwierzchnictwa Kościuszki, wszedł w skład Rady Zastępczej Tymczasowej, a następnie został zastępcą radcy Rady Najwyższej Narodowej. 2 lipca 1794 został mianowany na pułkownika milicji mazowieckiej. Zorganizował 20 Regiment Piechoty, z którym walczył w obronie Warszawy.

Aresztowany w Poznaniu przez Prusaków i przekazany Rosjanom. Więziony w twierdzy Pietropawłowskiej w Petersburgu. Zwolniony 3 grudnia 1796 r., zamieszkał w Wilnie, gdzie ponownie związał się z konspiracją, za co wywieziono go w głąb Rosji. Do Warszawy powrócił ok. 1798 r. i znów zajął się szewstwem. W okresie Księstwa Warszawskiego ponownie został radnym Warszawy.

Fot. Biblioteka Narodowa

WOJCIECH BARTOSZ GŁOWACKI

(1758–1794)

Właśc. Wojciech Bartos. Polski chłop, kosynier w czasie insurekcji kościuszkowskiej, chorąży grenadierów krakowskich. Na mocy uchwały Komisji Porządkowej z 25 marca 1794 r. powołany do wojska, do oddziału kosynierów, czyli piechoty uzbrojonej w kosę postawioną na drzewcu na sztorc.

Wziął udział w bitwie pod Raławicami 4 kwietnia 1794 r., gdzie kosynierzy zaatakowali stanowiska rosyjskiej artylerii. Bartosz odznaczył się wyjątkowym męstwem, zdobywając samodzielnie jedną z pierwszych armat. Za odwagę Kościuszko mianował go chorążym grenadierów krakowskich, w związku z czym Bartosz przyjął nazwisko Głowacki.

6 września 1794 r. w czasie bitwy pod Szczekocinami został ciężko rany. Zmarł w wyniku odniesionych ran. Pochowany w Kielcach koło kościoła katedralnego. Stał się symbolem chłopca walczącego o niepodległość Polski.

Fot. Biblioteka Narodowa

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ